

QUADERN DE TEATRE

El criptograma

Marcos Ordóñez

1. *The Cryptogram*, la penúltima obra de Mamet (l'última és *The Old Neighborhood*, tres peces curtes, del 98) es va estrenar a l'Ambassadors de Londres, el 29 de juny del 94. Mamet estava aleshores a dalt de tot com a dramaturg i hi havia una gran expectació davant la seva nova obra: l'anterior, *Oleanna*, dirigida per Pinter al Royal Court, s'havia convertit en una mena de fenomen sociològic, amb debats televisius i articles creuats als diaris. Per si fos poc, aquell mes de juny estava arasant, a la Donmar Warehouse, el *Glengarry Glen Ross* dirigit per Sam Mendes. El responsable de la posada en escena de *The Cryptogram* era Gregory Mosher, vell company de Mamet i el seu director favorit. Els protagonistes eren Lindsay Duncan (a qui vostès recordaran de l'*Ashes to Ashes* que es va veure al Mercat de les Flors) i Eddie Izzard, un còmic anglès popularíssim. Tot feia presagiar, doncs, un gran èxit. Vam arribar a Londres la segona setmana de juliol i, misteris del teatre, la funció ja no estava en cartell. Jo no m'ho podia creure. Què havia passat? Vaig recollir dues versions. La primera atribuïa el fracàs a un error de càsting. Hi havia un públic, el d'Eddie Izzard, que havia anat a veure l'obra per ell, i quan se'l va trobar en un personatge gris, mediocre, turmentat, a les antípodes del seu perfil de còmic agressiu, va fer córrer la veu que *The Cryptogram* no valia res. Després hi havia, és clar, el públic de Mamet, el que havia aplaudit *Oleanna* i *Glengarry*, i que s'havia trobat una obra inesperada, desconcertant. No hi havia una intriga poderosa com a motor de l'acció, ni una virulenta confrontació ideològica. En comptes dels acostumats taurons masculins, esquarterant-se per una moneda o la venda d'una parcel·la, els protagonistes de *The Cryptogram* eren un nen boig de terror, la seva abandonada mare i un homosexual fracassat i mediocre. Tota l'acció transcorria al menjador d'una casa de classe mitjana americana, durant tres nits del plujós hivern del 59. L'obra, misteriosa, el·líptica, a penes arribava als 90 minuts de rigor.

Als Estats Units va passar just el contrari: el febrer del 95 es va estrenar a Boston, dirigida pel mateix Mamet, i d'allà va saltar al Westside Arts Theater, el mes següent, per emportar-se l'Obie (els Tony de l'Off-Broadway) a la millor obra de l'any.

'El criptograma', en la versió que Sergi Belbel ha presentat al TNC

JORDI GARCIA

2. Amb tota justícia, perquè *The Cryptogram* és una de les millors obres de Mamet. Amb una gran economia de recursos, en un text en el qual paraules, objectes i imatges formen una finíssima i indeleixible teranyina, Mamet ens explica una història de terror i traïció. El seu eix és, cosa raríssima en una obra de teatre, un nen de deu anys, John, que tampoc té res a veure amb els nens que acostuma a presentar-nos el teatre o el cinema. John és un nen inassumible, *insuportable* en el seu sentit més literal: no hi ha forma, pel que sembla, de *suportar*, de compartir o mitigar la seva anguixa. Una anguixa que, com la de gairebé tots els nens, procedeix de la seva condició d'antena. Per tranquil·litzar-se, per no veure aquesta condició d'antena que tot ho capta i tot ho *interioritza*, com diria un psiquiatre, els pares acostumen a utilitzar dues fórmules. La primera és "Tranquil, els nens no se n'assabenten de res, viuen en el seu món". La segona fórmula, quan el nen-antena ha captat i metabolitzat tots els silencis (més que els crits), totes les absències, totes les tensions, quan qualsevol absència s'obre a l'interior del seu ventre com una flor negra i inexplicable, és "Tranquil, ja li passarà".

Un nen de deu anys. L'edat de les grans preguntes sense resposta. L'edat en què qualsevol absència genera incomptables, multiplicades metàfores de l'absència, fins a arribar, per aquesta escala lògica, al forat central, la mort. John és un nen obsessionat per la mort; un nen que no pot dormir. Scott Fitzgerald deia que "quan a l'ànima són,

dia rere dia, les tres de la nit, un paquet oblidat adquireix la importància d'una sentència de mort". John viu, dia rere dia, en aquesta hora negra, insomne. No sabem si ha estat sempre així. Sabem, així que comença l'obra, que el seu pare, Robert, que havia promès portar-lo d'excursió, no ha tornat a casa. Ni tornarà, perquè els ha abandonat, a ell i a la seva mare, Donny. Naturalment, Donny *percep* que *alguna cosa* li passa al seu fill, perquè no és cega. Però no hi pot fer res. No hi sap fer res. Prou problemes té, oi? Tampoc hi pot fer res Del, un amic de la parella. Un amic *de tota la vida*, des d'abans de la guerra. L'expressió *abans de la guerra* té, per a Del i Donny, un fulgor gairebé elegíac: hi ha una foto dels tres que contemplen en èxtasi, com si fos el testimoni d'una vida feliç molt llunyana, d'un paradís perdut. John no hi és, en aquesta foto. John s'ha convertit en un incoordinat ingovernable, que interromp a cada moment les seves converses, que els demana una cosa que ells no saben donar-li. Donny ha decidit tractar-lo *com un adult*, que és el sistema habitual dels pares per fer el nen *responsable dels seus propis problemes*. I les dots psicològiques de Del no van més enllà de suposar que està gelós, perquè ell va anar d'excursió amb el seu pare la setmana anterior. Fins aquí hem parlat de l'ansietat; no els parlaré de l'altre tema central de *The Cryptogram* –la traïció– per no rebotar-los l'obra. *The Cryptogram* és l'obra més tràgica de Mamet, perquè és, de totes, la que mostra més clarament un sentiment tràgic de l'existència, una existència governada per la traïció, la pèrdua, la incapacitat

d'estimar. Té l'atmosfera misteriosa de *The Shawl*, però, sobretot, el seu clima d'amenaça creixent, feta de mentides, de frases no dites, d'anguixes que s'expandeixen com un virus, procedeix, penso de *The Woods*, un drama que Mamet escriu al 77, centrat en una parella que veu com esclaten els seus pitjors temors en una cabana perduda al bosc, tan perduda com ells.

3. A *The Cryptogram*, la casa dels protagonistes és la metàfora central. Hi ha un menjador desolat, *a baix*, on són Donny i Del, i unes golfes, *a dalt*, on vetlla, insomne, el nen, envoltat de records, pors i mals endreços. I una escala per on, un cop i un altre, John *baixa* per portar missatges, els incomprendibles missatges de *dalt*, d'aquell espai negre i buit on, de sobte, brilla una espelma, una espelma que ho pot incendiar tot. Al Nacional es representa, enviada pels agents de Mamet, l'últimíssima versió, encara més despulada que les anteriors, de *The Cryptogram*, excel·lentment traduïda per Carlota Subirós. L'escenografia és d'Antoni Taulé, i és una mica desconcertant: si el sofà i els mobles del menjador fan pensar en una família de classe mitjana tirant a baixa, per l'escala que ha dissenyat podria aparèixer la Bette Davis de *Jezebel* en qualsevol moment. També és possible que Belbel hagi volgut contemplar aquesta escala amb els ulls del nen: és cert que, de petits, una escala de vint graons se'ns convertia en una rampa inacabable, com en els pitjors malsons. Però si sumem aquesta escala descomunal, els efectes gairebé gòtics (tempesta de trons i llamps), la música estil Ber-

nard Herrmann d'Òscar Roig, el monyo ros d'Emma Vilarasau i aquest llibre illuminat *des de dins* com el got de llet de *Sospecha*, la impressió és que Belbel ha volgut jugar una mica innecessàriament, pel meu gust, al melodrama hitchcockià, com si el text, per ell mateix, no estigués ja prou carregat d'angoixa i misteri. El ritme, la progressió de l'espectacle, són admirables, i Belbel arriba a una cosa que molt pocs directors d'aquí han aconseguit: que l'*stacatto* dels diàlegs, de les frases interrompudes, *muntades*, flueixi amb versemblança. Li veig, malgrat això, dos problemes bàsics, a la funció. Un és Andreu Benito. No *ell*, naturalment, que és un excel·lent actor, sinó la seva *caracterització* com a Del, la seva línia de direcció, massa òbvia: només li falta portar una samarreta amb la frase "*Im a looser*". Per altra banda, em sento incapaç de fer una crítica del seu treball, sabent, com em van dir, que es va incorporar al muntatge dues setmanes abans de l'estrena, a causa de l'abandonament –per raons que ignoro– de Jordi Boixaderas. A un actor que *entra* en un muntatge a quinze dies de l'estrena amb prou feines se li pot demanar alguna cosa més que se sàpiga el text, encara que continuo sense comprendre per què no es pot, en aquestes circumstàncies, ajornar l'estrena un parell de setmanes. El segon problema, molt més relatiu, és el nen que interpreta a John (no sé si el que vaig veure és David Bosch o Bernat Quintana, perquè el programa, incomprendiblement, no ho indica). Fos quin fos dels dos, el seu treball està bé, sense clixés, però es mou en una única corda, la de la irritació constant, sense més matisos: més que un nen aterrit sembla un *proto-punk*, i aquest també és un problema de direcció. Com que tots dos *problemes* ja s'estan resolent, amb el pas dels dies, el millor serà tornar al Nacional i explicar-los el que vegi.

Abans que arribi aquest moment, m'apresso a dir-los que la funció val la pena: perquè el text *es veu*, arriba i, sobretot, per la immensa Emma Vilarasau, que aquí, més que heroïna hitchcockiana, sembla l'Ellen Barkin de *Desert Bloom*. Una gran veritat, una gran tècnica al servei de l'emoció, i una interpretació portentosa, riquíssima en matisos: en una paraula, extraordinària. Vagin a veure-la i a aplaudir-la.

(Traducció: Matilde V. Alsina)